

даную для нашага народу эпоху) дазволіў заглыбіцца ў аксіялагічныя змены, што напаткалі шараговага чалавека ў 1910-я гг., вызначыць ролю слова (і вуснага, і пісьмовага), якое дапамагала данесці да шырокага кола людзей аўтэнтчныя аповеды пра баявыя дзеянні і грамадска-палітычныя падзеі ў перыяд з 1914 па 1918 гг.

Літаратура

1. Разанаў, І. Шчодрое сэрца пісьменніка / І. Разанаў // Збор твораў у трох тамах. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1978. – Т. I: Аповесці. – С. 3 – 8.
2. Якімовіч, А. Канец сервітуту / А. Якімовіч // Збор твораў у трох тамах. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1979. – Т. II: Аповесці. – С. 3 – 190.
3. Якімовіч, А. Цяжкі год / А. Якімовіч // Збор твораў у трох тамах. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1979. – Т. II: Аповесці. – С. 191 – 322.

Z.I. Tratsiak

Polotsk State University
e-mail: zoya.tretyak@rambler.ru

Images of War as Seen by a Teenage Narrator

(on the Example of Stories 'The End of Easement' and 'The Difficult Year' by A. Jakimovič)

Key words: Belarusian War Prose, World War I, axiological crisis, A. Jakimovič.

The article deals with some specific features of the stories 'The End of Easement' and 'The Difficult Year' by A. Jakimovič on the events of 1914 – 1918. Some of the important artistic techniques which helped to depict World War I and the revolution in 1917 are characterized (figure of teenage narrator, use of some epistolary elements and stylisation for a soldier's narrative).

М.В. Хаўстовіч

Варшаўскі ўніверсітэт
e-mail: m.khaustovich@uw.edu.pl

УДК 821.161.3.09

ЛІТАГРАФАВАНАЯ ГУТАРКА СТАРОГА ДЗЕДА НА БЕЛАРУСІ Ў КАНТЭКСТЕ РУКАПІСАЎ І ВЫДАННЯЎ ТВОРА

Ключавыя словы: паўстанне 1863 года, агітацыйная беларускамоўная літаратура, пратограф, выдавецкае рэдагаванне, праблемы атрыбуцыі.

У артыкуле разглядаюцца пытанні тэксталагіі "Гутаркі старога дзеда"; робіцца спроба класіфікацыі дванаццаці версій твора. На падставе аналізу тэксту выказваецца думка пра літаграфаванае выданне як найбольш блізкае да пратографа.

З дваццаці двух версій (дзевятнаццаць беларускіх, дзве літоўскія і адна расейская) *Гутаркі старога дзеда*, якія захаваліся і выяўленыя даследнікамі [гл.: 3, 34–35], найбольшую каштоўнасць дзеля тэксталагічных, крыніцазнаўчых і атрыбуцыйных даследаванняў маюць толькі дванаццаць, бо пазнейшыя копіі ды вусныя ўзнаўленні канца XIX – першае трэці XX стагоддзя могуць адно пасведчыць, што твор быў вядомы як калекцыянерам ды навукоўцам, а таксама тое, што і праз некалькі дзесяцігоддзяў захоўваўся ў народнай памяці.

Мы выключаем з нашага разгляду копіі *Гутаркі*... Браніслава Эпімаха-Шыпілы, Аляксандра Ельскага, рукапіс Беларускага музея ў Вільні, машынапіс Тадэвуша Урублеўскага, а таксама запісы Эдварда Кліха і рукапіс Язэпа Малецкага: яны ўзноўлены паводле друкаваных выданняў (копіі Б. Эпімаха-Шыпілы і А. Ельскага – паводле "парыжскага" выдання; рукапіс Беларускага музея ў Вільні і рукапіс Т. Урублеўскага – літаграфіі ці яе копіі); памылкі альбо свядомае пераіначванне тэксту не можа "паспрыяць" справе даследавання гісторыі напісання твора. У кантэксце нашае працы не маюць важнага значэння і фалькларызаваныя пераказы *Гутаркі*... ў XX стагоддзі.

Па-за межамі нашага даследавання застаецца і літоўскі пераклад твора. Наколькі нам вядома, апрача цалкам няўдалага тлумачэння на расейскую мову, выкананага для *Зборніка дакументаў музея графа Мураўёва (Літовскія пісьма, котарыя предположено было напечатать въ Мемель: Письмо старика из Вильны; Письмо бѣдняка из Литвы)*, а таксама падрадкавага перакладу 50 радкоў твора, змешчанага ў артыкуле Зінаіды Тальвірскае [гл.: 2, 53–57], ні па-беларуску, ні па-расейску *Pasaka Senelio* не друкавалася. Сёння неабходны як пераклад літоўскага твора, так і параўнальна-тэксталагічны аналіз беларускага і літоўскага варыянтаў. Гэта можа дапамагчы ў вырашэнні атрыбуцыі *Hutarki staroha dzieda*. Але і зараз відавочна тое, што асноўны тэкст *Гутаркі*... узнік да сярэдзіны сакавіка 1861 г., а найбольш верагодна – яшчэ ў 1860 г.

Супаставіўшы дванаццаць версій твора, мы палічылі патрэбным падзяліць іх на пяць груп (А, В, С, D і E).

Да першае (А) групы мы адносім варыянты тэксту літаграфаванага выдання: А 1 – літаграфія; А 2 – рукапісная копія літаграфіі; А 3а і А 3б – транслітараваныя копіі невядомай сённы літаграфіі А 3 – “першая мінская транслітараваная копія літаграфіі” і “другая мінская транслітараваная копія літаграфіі”).

Тэксты гэтае групы ў цэлым адпавядаюць (з невялікімі выключэннямі) варыянтам іншых групаў. Перадусім, В. Асноўная адметнасць групы А – наяўнасць страфы, у якой просьба “правільна” адказаць на пытанне “рэферэндума” дапаўняецца заклікам далучыцца да Людвіка Мераслаўскага з жаўнерамі, г. зн. да паўстання. Больш значныя адрозненні маюцца з варыянтамі групаў С, D і E.

Ёсць падставы лічыць, што гэтая рэдакцыя твора – самы ранні, першасны варыянт *Гутаркі...*

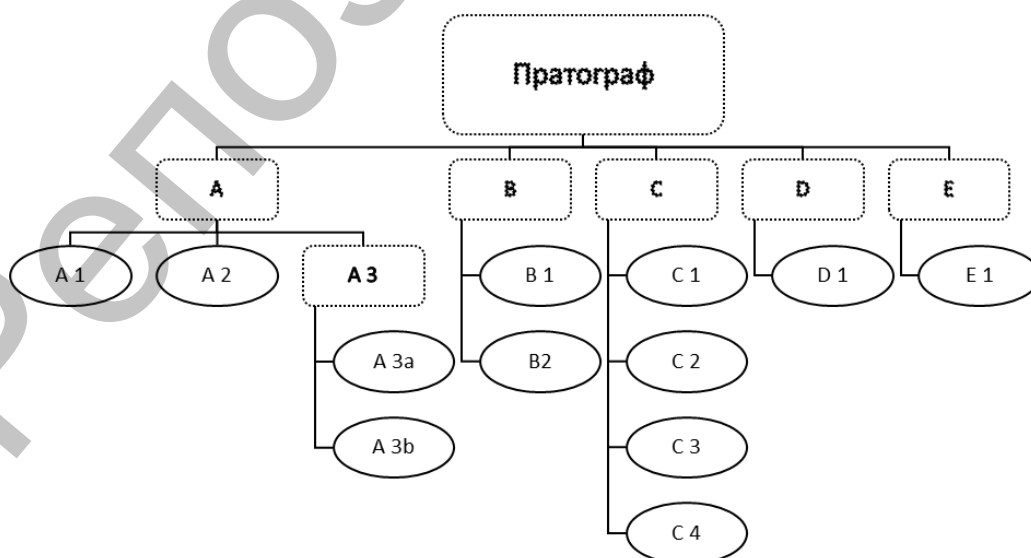
У асобную групу (В) мы палічылі патрэбным аднесці два рукапісы, якія хоць і даволі блізкія да групы А, але ў іх адсутнічае характэрная страфа, у якой згадваецца Л. Мераслаўскі. (Калі варыянты групы А паходзяць ад рукапісу, які мог быць аўтарскім ці блізкім да аўтарскага і адно “сапсаваныя” страфой, дзе згадваецца Л. Мераслаўскі, то варыянты групы В узноўленыя “на слых” паводле гэткага ж самага ці падобнага рукапісу). 1. В 1 – “кобынскі” рукапіс; 2. В 2 – “лепельскі” рукапіс гутаркі (з “донесення” Васіля Лужынскага).

Трэцюю (С) групу складаюць наступныя друкаваныя і рукапісныя варыянты: 1. С 1 – “пазнанскае” выданне; 2. С 2 – публікацыя ў львоўскай газеце “Dziennik Literacki”; 3. С 3 – “уроцлаўскі” рукапіс (з “анталогіі” Налэнч-Дабравольскіх); 4. С 4 – “кракаўскі” рукапіс (са збораў Юзафа Багдана Залескага).

Гэтыя варыянты *Гутаркі...*, апрача таго, што з’явіліся ў друку ў 1861 г., маюць характэрныя пазнакі-даты: у “анталогіі” Налэнч-Дабравольскіх – “1861 г. 9 Маіа”. Асноўнае, што вылучае тэксты гэтае групы ад іншых, – гэта наяўнасць строф, у якіх ідзе гаворка пра ўяўны “рэферэндум” і просьба пакінуць піць гарэлку, каб “gozumi nie zduguci”, як давядзецца выбіраць сабе “dolu”. Уласна, дзеля гэтага і пісалася *Гутарка...* Важнае таксама тое, што ва ўсіх іх маюцца “дадаткі”, якія відавочна былі дапісаныя пасля абнародавання царскага маніфеста ад 19 лютага 1861 года.

Чацвёртая група (D) – гэта расейскі пераклад твора – *Хутёръ Старого дядя. Писальъ бѣлорусскій мужикъ*. Адпавядаючы ў асноўным “пазнанскаму” выданню, дадзены варыянт асобнымі строфамі збліжаецца з “парыжскім” (гаворка пра тых пяць строф, якія вылучаюць гэтае друкаванае выданне). Больш за тое: расейскі пераклад мае дзве страфы, які адсутнічаюць ва ўсіх іншых вядомых сённых выданнях і рукапісах, але выдатна дапаўняюць згаданыя вышэй пяць строф “парыжскага” выдання. Калі дапусціць, што пераклад зроблены з пэўнага беларускага арыгіналу, то можна думаць, што існавала яшчэ адна версія твора.

Да апошняе, пятае (E) групы мы аднеслі “парыжскае” выданне. Асноўная адметнасць – выкасаваныя ў двух месцах згадкі пра “рэферэндум”, а таксама наяўнасць пяці строф, у якіх ідзе гаворка пра тое, што вольнасць сялянам жадалі даць “добрыя паны”, а вымусілі маскаля гэта зрабіць “пранцузы” – пераможцы крымскае вайны. Тэкст, відавочна, перапрацаваны пасля апублікавання рэформы 19 лютага 1861 года.



[Рукапісы] **А, В, С, D і Е** – гэта невядомыя сённыя копіі праатографа.

А 1 – *Od staraho dzieda: Hutorka staraho Dzieda na Biełarusi*. [Без м. і г.] – літаграфія. (LVIA, f. 1248, ар. 2, b. 1497).

А 2 – *Od staroho dzieda: Hutorka staraho dzieda na Biełarusi*. Рукапісная копія літаграфіі. (LMAVB, f. 22, b. 2).

А 3 – невядомая сённыя літаграфія.

А 3а – *Гуторка старога Дзieda*. Першая мінская транслітараваная копія літаграфіі. (ГАРФ, ф. 109, оп. 36: 1 экспедиция. 1861 г., д. 322).

А 3б – *Гуторка старога Дзieda*. Другая мінская транслітараваная копія літаграфіі. (РГИА, ф. 1282, оп. 1, д. 25).

В 1 – *Hutoryka staroho dzieda 1861 r. z Kobrynia*. Кобрынскі рукапіс. (LVIA 378, PS. 1864, b. 106, l. 12–13v).

В 2 – *Hutarka staroho Dzieda*. Лепельскі рукапіс. (ГАРФ, ф. 109, оп. 36, 1 экспед. 1861, д. 303, ч. 6, л. 121–122v).

С 1 – *Hutorka staroho dzieda*, nakładem A. Kurnatowskiego z Imbierowa pod Obornikami; czcionkami N. Kamieńskiego i Spółki w Poznaniu, 1861 r. “Пазнанскае” выданне. (ГАРФ, ф. 109, оп. 36, 1 экспед. 1861, д. 322).

С 2 – *Hutorka staroho dzieda*, „Dziennik Literacki” (Lwów) 1861, nr 89 (8 listopada). Публікацыя ў львоўскай газеце.

С 3 – *Hutorka staroho dzieda*. Уроцлаўскі рукапіс. (ZNiO, sygn. 14708/III, k. 133–135).

С 4 – *Hutorka staroho dzieda*. Кракаўскі рукапіс. (В), sygn. 9288^{III}, k. 85–88).

D 1 – *Хутёр Старога дьдзя: Писаль бълорусскій мужикъ*. Расейскі пераклад *Гутаркі...* (LVIA 439–1–11, l. 54–55v).

Е 1 – *Hutarka staroho dzieda*, Paryż 1862 r. Lutego 27/15 dnia. “Парыжскае” выданне. (LVIA 1248–2–1497, l. 234–247v; LVIA 438–1–290, l. 16; НГА РБ у Гродне, ф. 1, воп. 22, спр. 1121, арк. 401–418v).

На нашу думку, у 1860 – пачатку 1861 года на аснове першаснага тэксту *Гутаркі...* (відаць, не праатографа, а пэўнае копіі) рыхтавалася літаграфаванае выданне твора, якое мы аднеслі да групы **А**. (Дакладных звестак хто і калі напісаў *Гутарку старога дзieda на Беларусі*, пакуль не выяўлена [гл.: 1, 292–294; 2, 58–63]. Але, думаецца, не аўтар займаўся падрыхтоўкай літаграфаванага выдання). Яшчэ З. Тальвірская сцвярджала, што літаграфія і “кобрынскі” спіс – гэта найбольш раннія варыянты беларускага твора. І аргументавала гэта тым, што яны найбольш адпавядаюць літоўскаму *Pasaka Senelio Surasze Wargdienelis isz Lietuwos* (2, 52). Пагаджаемся з дадзенай думкай. Не пярэчыць гэтаму і наяўнасць у літаграфіі штрафы (яна магла быць дадзена пад час падрыхтоўкі літаграфіі да друку) з заклікам далучыцца да жаўнераў Л. Мераслаўскага, г. зн. да паўстання, што ў пэўнай ступені парушае лад твора, скіраванага на “падрыхтоўку” сялян да “рэфэрэндума”. (Афіцэрская школа Л. Мераслаўскага дзейнічала з 1859 года і рыхтавала яна, вядома, не агітатараў рэфэрэндума, а менавіта кіраўнікоў паўстанцкіх аддзелаў). З. Тальвірская справядліва звярнула ўвагу, што ў “тэкстах печатных” маюцца “значительные дополнения о крестьянской реформе”; г. зн. узніклі яны пасля таго, як царскі маніфест ад 19 лютага 1861 года быў абнародаваны.

А вось у літаграфіі, а таксама ў тэкстах групы **В** і асобных тэкстах групы **С** мы не знаходзім радкоў, у якіх бы ішла гаворка пра сялянскую рэформу 1861 года: тут адназначна сцвярджаецца: маскалі хочуць, “*Kab nas rany piłnowali*”, г. зн. пра аніякае скасаванне паншчыны аўтар (ці аўтары) яшчэ не чулі.

Усё гэта можа быць сведчаннем таго, што *Гутарка...* узнікла напярэдадні рэформы 19 лютага 1861 года і адна з першых рэдакцый твора зафіксаваная ў літаграфіі.

Сённыя вядомыя чатыры варыянты гэтае рэдакцыі: сама літаграфія, рукапіс, які – вельмі верагодна – з’яўляецца копіяй літаграфіі, а таксама “кірылічная” транслітарацыя (у двух варыянтах) блізкага (але не ідэнтычнага!) да літаграфіі спісу твора (ці – хутчэй – іншай літаграфіі).

Увогуле, для гэтае групы тэкстаў характэрна больш-менш паслядоўнае адлюстраванне на пісьме акання. Гэта найбольш поўна выяўляецца ў самой літаграфіі: *od staraho, sabie, mahitach, patreba, Palak, Maskal, dabra* і інш. (але: *blokotu, Ojczyzna, hutorki, po, pomochny, toho* і інш.). У рукапісе аканне перадаецца радзей. Тое самае можна сказаць і пра транслітараваныя тэксты: праўда, тут на адлюстраванне акання, магчыма, уплывала расейская мова пісараў. Транслітарацыі, дарэчы, зробленыя паводле аднаго і таго ж асобніка літаграфіі, але рознымі людзьмі: копія жан-дарскага палкоўніка Барыса Рэйхарта выканана малавопытным пісарам: спалучэнне *dzie-* ён часта перадаваў як *дзе-*, *-сса* як *-цьця* ці *цься*, *-наје* як *-наіе*, *й яе вь* ці як *у*. Другая транслітараваная копія, прызначаная для канцылярыі міністра ўнутраных спраў і завераная мінскім віцэ-губернатарам А. Лучынскім ды прыгатаваная – вельмі верагодна! – на аснове папярэдняе, крыху па-іншаму перадае названыя спалучэнні: *dzie-* як *дзь-*, *-сса* як *-цца*, *-наје* як *-наіе*, *й яе вь* і як *у*, хоць

гэта паслядоўна не вытрымліваецца і пісар часта паўтарае тое самае напісанне, што было ў зыходнай копіі. Варта было памыліцца “транслятару” палкоўніка Б. Рэйхарда, як тое самае паўтараў пісар віцэ-губернатора А. Лучынскага: гл., напрыклад, перастаўленыя радкі ў страфе “И|пранцузъ якъ робиу згоду” альбо памылковае напісанне *шолдзы* (замест *szoldry*).

Цвёрджанне палкоўніка Б. Рэйхарта, што копія прыгатаваная паводле літаграфіі, выклікае пэўныя пытанні: 1. Чаму ў транслітараваным тэксце адсутнічае праявіны ўступ *Od staraho dzieda?*; 2. Чаму назва твора падаецца недакладна (замест *Hutorka staraho Dzieda na Bielarusi – Гуторка старога Дзэда*); 3. Чаму гутарка *Czy znajecie, mai dzieci* падпісана *Dzied*, хоць у вядомай літаграфіі, а таксама ў рукапісе такога подпісу няма.

Маем падставы меркаваць, што мінскія жандары мелі ў сваім распараджэнні ці то нейкую іншую літаграфію (не тую, што захоўваецца ў Літоўскім дзяржаўным гістарычным архіве (LVIA, f. 1248, ар. 2, в. 1497), ці то пісар недакладна скапіраваў (транслітараваў) яе. Наступныя прыклады могуць пацвердзіць, што дзеля транслітарацыі пісары мелі адрозны варыянт літаграфіі:

Літаграфія	Другая мінская транслітараваная копія
Chacieŭ Palak dać	Палякъ хоцьвѣ даць
pałahaci	памагаць
zwajewaci	зважаць
znajeć	знае
nazywajeć	назвае
Bucim dla takoj przyczyny	Бадца для такой прычыны
Nasić boty, strycca, bryci – Choć nie majesz czym prażyci	Насиць боты, стрыцца брыцца Хоць ні маеш чимъ прожыцца
Abdzierajuć i катуjuć	Абдзираюць и катуюць
Akcyzju pastanowili wybiwacca	Акцизавъ пастановили выбирацца
Każnomu	Каждому
Czy być ũzo z Maskalami, Czy znowu żyć z Palakami?	Чи жиць ужо зъ маскалями Чи зноу жиць зъ палякамі
Każyn	Кожень
każnaho	каждаго
U dwor im akzekucyiu stawiuć	У дворъ имъ акзекуції ставяць
szwydczej	бардзей

Тагачасная памнажальная тэхніка дазваляла ўносіць праўкі. Магчыма, заўважыўшы ў адбітках памылкі і недакладнасці выдаўцы паправілі надпіс на камені, а таксама дадалі невялікі праявіны ўступ.

Вядома, не ўсе памылкі ўдалося паправіць: напрыклад, ва ўсіх вядомых версіях, звязаных з літаграфіяй, сустракаем слова *lichota* (*лихота*). Капіравальнікі сумленна перапісалі яго, хоць у арыгінале, відавочна, павінна было быць *lichoha*: невыразна напісаная літара *h* увяла ў зман капіравальніка і рукапіснае копіі літаграфіі (А 2), і транслітараваных яе копіі.

Звернем увагу яшчэ на адну лексічную асаблівасць аналізаваных намі тэкстаў – ужыванне слова *taj/tay/mai*. Яно шматразова сустракаецца ў літаграфіі, у рукапісе і транслітарацыях. Праўда, уласна ў *Hutorcy staroho dzieda na Bielarusi* толькі двойчы (“*Tay lichota nauczaje*”, “*Tay i Niemсой zwajawali*”). Затое ў невяліччай прадмове да выдання яно ўжыта тройчы, а ў гутарцы *Czy znajecie, mai dzieci* ажно дзесяць разоў. Ці азначае гэта, што дадзеныя тэксты належаць аўтару-выдаўцу літаграфіі, які апрача таго, што ўключыў у выданне свае тэксты, адметнасцю свае гаворкі “пазначыў” нават *Hutorku staroho dzieda na Bielarusi*?

І ўжо зусім складаную для вырашэння праблему ўяўляе ўжыванне слова *taj* у “пазнанскім” выданні твора (“*Taj lichoha nauczaje*”). Наўрад ці адбылося гэта выпадкова: хутчэй за ўсё “паходзіць” гэтае слова з літаграфіі (ці пратографа) і можа сведчыць пра залежнасць “пазнанскага” выдання ад літаграфіі (ці пратографа). Тым самым маем яшчэ адно пацверджанне першаснасці групы тэкстаў, якую мы назвалі А.

Гутарка... была напісаная сілабічным 8-складовікам з парнай жаночай рыфмоўкай. Прычым 8-складовік вытрыманы дасканала. У літаграфаваным выданні мы выявілі толькі 8 выпадкаў, калі замест 8-складовіка з’яўляюцца 7-складовікі (2), 9-складовікі (5) ці 10-складовік (1).

Варта спыніцца на кожным выпадку “парушэння” сілабічнае сістэмы, каб упэўніцца, што з’явіліся яны з-за памылак ці “правак-рэдагавання” перапісчыка, што яны не аўтарскія.

1. У радку *Czynoŭniki jaho zbytkujuć* слова *jaho* маецца толькі ў варыянтах групы А. У іншых групах ужываецца альбо *usie* (*все*), альбо *ŭsio*. І хоць не заўсёды пазначаецца, што *ŭ* гэта зычны, але відавочна не можа быць гаворкі пра ўтварэнне дадзеным гукам складу.

2. Памыліўся перапісчык, калі ў радку *Lepsz w Boha paprasicie* падаў прыназоўнік *u* як *w*. Ва ўсіх іншых версіях падобнае памылкі няма.

3. Магчыма, памылкова ў варыянтах групы А запісана слова *zdausia* ў радку *Pakul Prancuz nie zdausia*, бо ва ўсіх іншых версіях твора ўжываецца слова *paddaŭsia*.

4. Варыянт *nie zastupiŭsia* ў радку *Za Maskala nie zastupiŭsia* сустракаецца ў большасці версій *Hutarki...*, аднак ужытае ў А 3а, А 3б, В 1, С 2, С 3 слова *ustupiŭsia* паказвае, што колькасць складоў тут адпавядае аўтарскаму 8-складовіку (у С 1 рэдактар дзеля захавання 8-складовіка нават пайшоў на змену сэнсу выказвання: *Za Maskala zastupiŭsia*).

5. Колькасць складоў у радку *Jak ich u Sybir wałaczyli* змяняецца да васьмі ў большасці версій *Hutorki...* дзякуючы замене прыназоўніка *u* на *ŭ*. (Тут магчыма таксама, што гук [i] “ператвараецца” ў j).

6. Падобнае назіраем і ў радку *Jak usiu szlachtu kasawali*: слова *usiu* ў асобных версіях замяняецца на *ŭsiu* ці *wsiu*.

7. Радок *U dwor im akzekucyiu stawiuć* з “дадатковай” колькасцю складоў паўтараецца амаль ва ўсіх версіях твора. Аднак С 1 і С 2 захавалі “правільную” форму: *Agzekuciju u dwor stawiać*.

8. Таксама і ў радку *Z Maskalami dabra nie budzie* праблема лішняга складу вырашаецца дзякуючы іншым, апрача А, групам рэдакцый *Hutarki...*: *Z Maskalom dabra nie budzie*.

Дзеля захавання рытмічнага малюнку твора аўтар карыстаўся разнастайнымі прыёмамі. Вельмі часта ён ужывае сінярэзу: прыназоўнік *u* (зрэдку нават *u* напачатку слова) пасля зычнага ператвараецца ў *ŭ* (**w**): *Da zaraz ŭ kości ujeusia*; *Ŭ aboz wazić usio zboże*; *Jedź ŭ kałodce da pryjomu*; *To naylepszych w turmu ciahnie*; *Jak Prancuz paszoŭ ŭ niewolu*; *Tady Maskal znoŭ wziaŭ wolu*; *Bo Niemiec w chydrość uszyŭsia*. Але гэта не заўсёды адлюстравана на пісьме, бо аўтарскую літару *ŭ* перапісчыкі выкарыстоўвалі дастаткова адвольна. Заўважым яшчэ, што з дванаццаці тэкстаў, якія мы разглядаем, толькі ў пяці ўжываецца літара *ŭ*. Найбольш часта – у рукапіснай копіі літаграфіі (77 разоў); ва “уроцлаўскім” спісе – 69; у самой літаграфіі – 68; у “пазнанскім” выданні – 63; у “кракаўскім” спісе – 61 (але тут гук [ŭ] яшчэ 12 разоў перададзены літараю **w**. У “парыжскім” выданні і ў газеце “Dziennik Literacki” (відавочна з-за адсутнасці адмысловага знака) дзеля абазначэння ў нескладовага толькі спарадычна выкарыстоўваліся дыякрытычныя знакі **u**, **ŭ** ці **ŭ**.

Пэўную цікавасць выклікае выкарыстанне аўтарам дзеясловаў з інфінітыўным постфіксам **-ci** дзеля ўтварэння формаў простага будучага часу. На нашу думку, гэта адметны аўтарскі сродак захавання жаночае рыфмоўкі і адначасна 8-складовіка. Характэрна, што ён паслядоўна ўжываецца ў ранніх версіях твора (А 1, А 2, А 3а, А 3б, В 1, С 1, С 2, С 3 і С 4), а вось у версіі В 2 і Е 1 захаваліся толькі адзінкавыя выпадкі ўжывання дзеясловаў на **-ci**.

Хоць *Гутарка старога дзеда* даўно вядомая гісторыкам літаратуры, але нельга сказаць, што яна стала аб’ектам пільнае ўвагі даследнікаў. Мы, аднак, верым, што публікацыя Т. Настульчыкам значнае колькасці беларускіх тэкстаў Паўстання 1863 г. паспрыяе як больш адэкватнаму асэнсаванню і самога Паўстання, так і адкрыццю новых беларускіх твораў эпохі.

Літаратура

1. Кісялёў, Г.В. Агітацыйная публіцыстыка 1860-х гадоў / Г.В. Кісялёў // Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах, т. 2: Новая літаратура: другая палова XVIII–XIX стагоддзё / пад навук. рэд. У.І. Мархеля, В.А. Чамярыцкага. – Мінск, 2007. – С. 291–313.
2. Тальвирская, З.Я. Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х – начале 60-х годов и подпольная литература / З.Я. Тальвирская // Революционная Россия и революционная Польша (вторая половина XIX в.): сборник статей / под ред. В.А. Дьякова, И.С. Миллера, Н.П. Митиной. – Москва, 1967. – С. 5–77.
3. Nastulczyk, T. Gawęda starego dziada – Hutorka staroho dziada: studium bibliograficzno-edytorskie literatury polsko-białoruskiej XIX wieku / T. Nastulczyk. – Kraków, 2017. – 286 s.

M.V. Khaustovich

University of Warsaw

e-mail: m.khaustovich@uw.edu.pl

The lithographic copy of the "Speech of the Old Grandpa in Belarus" in the context of its manuscripts and published versions

Key words: January Uprising, Belarusian propaganda literature, protograph, publishing editing, problems of attribution.

The article analyses the textological questions of the "Speech of the Old Grandpa", and attempts to classify the twelve versions of the text. The analysis of the text suggests that its lithographic edition is closest to the original